

ЕКОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ АГРОПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ

Коляденко С. В., к.е.н., доцент

Вінницький державний аграрний університет

В даній статті проведено дослідження впливу екологічного фактору на розвиток агропромислового комплексу, проаналізовано екологічну ситуацію в регіонах, виявлено основні проблеми у даній сфері, проведено їх ранжирування та запропоновано реальні шляхи щодо поліпшення екологічного стану АПК в регіонах України.

Розвиток агропромислових комплексів різних таксономічних рангів залежить від багатьох факторів: природних, економічних, соціальних, історичних. Але на сучасному етапі функціонування АПК при найповнішому і правильному врахуванні впливу вказаних факторів як кожного зокрема, так і в їх складній взаємодії, на розвиток агропромислового виробництва недостатній. В останні десятиріччя дедалі більшого значення набуває врахування (особливо для України) екологічного фактора. На жаль, в Україні склалася негативна екологічна ситуація, яка ускладнилася катастрофою на Чорнобильській АЕС.

Загострення екологічних проблем в Україні робить необхідним розв'язання проблеми подальшого співіснування людини і природи на основі раціонального використання природних ресурсів. Під раціональним природокористуванням розуміють таку його форму, коли воно дозволяє передбачити результативні наслідки функціонування системи „людина-природа”. Його рівень визначається ефективністю використання природних ресурсів і станом навколишнього середовища. Воно вимагає тісного взаємозв'язку між НТП і реалізацією заходів, спрямованих на мінімізацію негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище і природоохоронної активізації виробничої діяльності.

Завданням даної роботи є дослідження екологічної ситуації в агропромисловій сфері, вивчення впливу негативних факторів на розвиток АПК, аналіз екологічних проблем, пошук можливих шляхів виходу із критичного стану.

Дослідженню впливу екологічної ситуації на розвиток економіки регіонів України присвятили свої праці Яремчик І.Г., Білявський Г.О., Фундуй Р.С., Сахаєв В.Г., Щербицький Б.В., Хомяков В.І., Ткаченко А.П., Дорогунцов С.І., Чернюк Л.Г., Борщевський П.П., Данилишин Б.М., Фащевський М.І. та ін.

Наслідком недосконалого розвитку АПК України, що супроводився широкою інтенсифікацією виробництва, необґрунтованим економічним механізмом природокористування, зменшенням фінансування на потреби охорони природи, невиконанням природоохоронного законодавства, порушенням технологій вирощування сільськогосподарських культур, відсталістю технологій переробки сільськогосподарської продукції тощо стали значні техногенно-антропогенні зміни у навколишньому природному середовищі країни в цілому і її окремих регіонах, порушення динамічної рівноваги природно-територіальних комплексів, зниження економічних показників роботи АПК [1].

Негативний вплив екологічного фактору на ефективність агропромислового комплексу зумовлюється, головним чином, нераціональним використанням природного потенціалу, що призводить до швидкого вичерпування ресурсів. Агропромислова діяльність здійснює суттєвий вплив на ці процеси, так як в АПК поєднуються різні види природокористування (сільськогосподарське, промислове, транспортне тощо) і напрямки (ресурсоспоживання, ресурсовикористання, відновлення природних ресурсів, перетворення і охорона природи).

Екологічні фактори – всі складові (елементи навколишнього середовища, які впливають на існування і розвиток організмів і на які живі істоти реагують реакціями пристосування).

Екологічними факторами є будь-які елементи зовнішнього середовища, які безпосередньо впливають на певну систему.

Серед напрямків природокористування в АПК провідна роль належить ресурсовикористанню. Суть його полягає у залученні природних ресурсів до господарського обороту без зміни їх сутності (використання земельних ресурсів у сільському господарстві для розміщення промислових об'єктів, водних ресурсів для потреб гідроенергетики, рибного господарства та ін.).

Ресурсоспоживання – напрямок природокористування, що базується на відчуженні природних ресурсів від природи, які в процесі виробництва змінюють свої початкові якості (спалювання палива, переробка руди тощо), а в природу повертаються у вигляді різноманітних відходів.

Відповідно до основних форм територіальної організації виробництва, у тому числі агропромислового, природокористування здійснюється на різних територіальних рівнях. Залежно від рівня природокористування виділяють і екологічні проблеми, які є відображенням природних особливостей регіонів, їх спеціалізації, характеру протікання основних видів і напрямів природокористування. Вирішення екологічних проблем різних рівнів повинно базуватись на врахуванні особливостей процесів природокористування в них, а також загальної екологічної ситуації [4].

Природокористування, у тому числі і АПК, можна розглядати з двох позицій: регіональної та ареальної.

Регіональне природокористування розвивається у межах одиниць адміністративно-територіального поділу і має кілька підрівнів:

- мікрорайонний (адміністративний район, область);
- мезорайонний (група областей, економічний район);
- макрорівень (країна).

Ареальне природокористування розвивається у межах форм територіального зосередження виробництва, розселення і природних ресурсів і має локальні, районні та зональні підрівні й відображає насамперед вплив природних умов і ресурсів на специфіку природокористування.

Локальний рівень відображає природокористування у межах спеціалізованого господарства, групи господарств; районний – агропромисловий район; зональний – агропромислова зона.

Вплив господарської діяльності на природокористування в АПК поділяється на прямий і опосередкований. В основі цього поділу лежить характер використання природних ресурсів. Прямий вплив пов'язаний з вилученням природних ресурсів з природи (водовикористання, порушення земель та ін.), а також цільове використання

земельних ділянок, що прирівнюється до вилучення ресурсів. Безпосередня господарська діяльність справляє найбільший вплив на природу.

Опосередкований вплив пов'язаний із зміною якості природних ресурсів під впливом виробничої діяльності, що здійснюється без вилучення їх з природи (ерозія ґрунтів, підвищення їх кислотності, засоленість тощо).

Дослідження характеру й масштабів прямого і опосередкованого, позитивного й негативного впливів на природно-територіальні комплекси, їх співвідношення, розробка шляхів їх пом'якшення чи усунення взагалі досить важливі.

Послаблення дії екологічного фактора на розвиток АПК пов'язане із зниженням негативного впливу агропромислового виробництва на навколишнє природне середовище, його екологізацією.

Екологізація агропромислового виробництва сприяє підвищенню його економічної ефективності за рахунок включення у господарський оборот втраченого потенціалу природи. Однак значення цього процесу виходить далеко за межі виробництва. Цей процес позитивно позначається на стані природного середовища, якості продукції АПК, умовах життя населення.

Екологізація агропромислового виробництва включає вивчення основних чинників впливу на навколишнє природне середовище, досягнутого стану природи, виділення основних екологічних проблем, розробку основних напрямів і шляхів їх вирішення. Проведення комплексу заходів щодо екологізації агропромислового виробництва повинно забезпечувати збереження, відновлення природно-територіальних комплексів, підтримувати комфортний рівень життя та діяльності населення і забезпечувати населення продукцією АПК. Екологізація виробництва – процес, який може бути забезпечений зусиллями фахівців різноманітних галузей знань (економістів, юристів, географів, біологів тощо).

Основною проблемою екологізації агропромислового виробництва є те, що це досить часто являється перепорою для збільшення прибутковості підприємства (так як впровадження ресурсозберігаючих

технологій, встановлення очисних споруд, фільтрів та інших засобів потребує залучення додаткових коштів). Тому в сучасних умовах важливо створити такі умови, щоб вдало поєднати ці дві мети: комерційну та екологічну.

Екологізація виробництва процес досить багатогранний. Для його успішного впровадження у практику господарювання повинна бути розроблена система якісних і кількісних показників, які характеризують цей процес.

За даними Держкомстату України, у нашій країні щороку утворюється майже 2 млрд. т різних відходів, 2/3 з яких розкривні, шахтні та інші гірські породи. Тільки переробка сільськогосподарської сировини дає щороку 450 млн. т відходів. Зростання населення і масштабів виробництва спричинило виникнення регіональних екологічних проблем. Головними причинами екологічної напруги стали: широко-масштабна розробка надр і видобуток мінеральної сировини (Кривий Ріг, Донбас, Львівсько-Волинський басейн, Прикарпаття); спорудження каскаду водосховищ на Дніпрі, що призвело до замулення його природної екосистеми; катастрофа на Чорнобильській АЕС, необмежене нарощування в минулі десятиріччя потужностей атомної енергетики; необґрунтоване осушення заболочених і перезволожених територій на Поліссі; надмірна концентрація виробництва у містах, особливо великих; відставання темпів лісовідновлення від вирубки лісів на Поліссі і в Карпатах; масове проведення зрошувальних меліорацій у Причорномор'ї, що призвело до процесів засолення, зменшення родючості ґрунтів і виснаження водних ресурсів [3].

Дослідження чинників (економічних, соціальних, технічних, впливу господарської діяльності на природу тощо), що формують екологічні проблеми, є складовою процесу екологізації виробництва. Особлива роль належить аналізу процесів безпосереднього впливу на природу. Всі їх можна розділити за характером впливу на природу на природно-антропогенні і антропогенні. До природно-антропогенних належать процеси, що відбуваються у природі без участі людини (ерозія, засолення та ін.), але людина своєю діяльністю посилює їх негативний вплив. Антропогенні впливи є наслідком процесів, що зумовлені

виключно людською діяльністю (викиди отруйних речовин в атмосферу і водні об'єкти, меліорація, ерозія земель, внесення мінеральних добрив і пестицидів тощо). Якщо у першому випадку при зменшенні такого впливу необхідно враховувати природні ресурси, то в другому – лише вдосконалювати форми людської діяльності.

Врахування екологічного фактора для України є надзвичайно актуальним, особливо це стосується базової галузі АПК – сільського господарства. Україна належить до країн з досить високим, практично повним освоєнням земельного фонду [2].

Важливим чинником, екологічних проблем є антропогенні впливи виробництва, які формуються і в межах, і за межами агропромислового виробництва. Забруднення ґрунтів пестицидами, внесенням мінеральних добрив, меліорація, ущільнення ґрунту, викиди шкідливих речовин в атмосферу й водні об'єкти – основні чинники антропогенного впливу.

Застосування пестицидів, мінеральних добрив сприяє значному підвищенню врожаю сільськогосподарських культур. Але порушення технологій, надмірне внесення добрив може призвести до отруєння людей і навколишнього середовища.

Для сучасного сільського господарства України характерним є надмірне застосування мінеральних добрив. При правильному застосуванні мінеральні добрива є економічно найвигіднішими і ефективними для підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва. Однак порушення агротехнології, особливо надлишок внесення, не тільки призводить до економічних збитків та посилює забрудненість ґрунтів і водоймищ, а й негативно впливає на величину врожаю і якість продукції.

Для усунення негативного впливу даних факторів необхідна цілеспрямована система комплексних заходів, з урахуванням регіональної специфіки природних, соціально-економічних умов розвитку АПК, впливу господарювання на природу та її стан.

Складність вирішення питань екологізації полягає також у переході господарства на ринкові відносини через нерозвиненість і недосконалість цих відносин на сучасному етапі.

Для вирішення питань екологізації агропромислового виробництва необхідна як загальна, так і регіональна програма, у якій були б відображені шляхи розвитку АПК на основі екологізації. Основними складовими такої програми можуть бути:

- вивчення та врахування екологічних особливостей і факторів агропромислового виробництва;
- рекомендації щодо модифікації сільськогосподарської техніки відповідно до екологічних особливостей природних ресурсів, використання тих чи інших видів меліорацій, їх інтенсивності, напрямків охорони природних ресурсів;
- впровадження прогресивних технологій у переробні галузі АПК, у тому числі безвідходних або маловідходних;
- розвиток екологічної виробничої та соціальної інфраструктури;
- інвентаризація та екологічна паспортизація екологічно небезпечних об'єктів, видів діяльності, явищ, деградованих територій;
- визначення методів природно-господарського впливу на вирішення екологічних проблем;
- обґрунтування методів економічного впливу на природокористування;
- регіональна координація екологічних заходів;
- визначення ефективності екологічних заходів.

Велике значення в умовах посилення впливу людської діяльності на навколишнє природне середовище має проведення еколого-економічного районування, як інтегрального (комплексного), так і часткового (еколого-промислового, еколого-агропромислового і т. д.) [2]. Інтегральне еколого-економічне районування показує територіальну диференціацію екологічної ситуації країни, регіону, яка склалася в результаті взаємодії природи, населення і господарства. Часткові види еколого-економічного районування відображають диференціацію впливу окремих видів господарської діяльності на природу і стан природи в результаті цього впливу, тобто територіальну неоднорідність, а також особливості окремих типів і видів природокористування. Такі види районування проводяться з метою поглибленого вивчення проблем природокористування окремих галузей, господарських комплексів,

вдосконалення їх територіальної організації і структури, вирішення екологічних проблем, екологізації виробництва.

Таким чином, екологізація виробництва є складовою економічної політики держави. Основи екологічної політики України визначені Законом України “Про охорону навколишнього середовища”. Врахування екологічного фактору виявляється в наступних ситуаціях:

- неприпустима концентрація шкідливих видів виробництва;
- треба враховувати рельєф місцевості та мікрокліматичні умови;
- створення санітарних зон навколо шкідливих виробництв, які позбавлені від постійного проживання людей.

Агропромисловий комплекс здійснює суттєвий вплив на екологічну ситуацію, тому необхідно провести комплекс заходів для її покращення і мінімізацію впливу на навколишнє середовище.

ЛІТЕРАТУРА:

1 Дорогунцов С.І., Чернюк Л.Г., Борщевський П.П, Данилишин Б.М., Фащевський М.І. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України. К.: Ніч лава, 2002. – 690 с.

2 Україна в цифрах у 2005 році. Державний комітет статистики України / За ред. Осауленка О.Г. – К.: Консультант, 2006.

3 Хомяков В.І., Ткаченко А.П., Ткаченко Є.А. Управління природоохоронною діяльністю в регіоні: Організація та економічні інструменти. – Черкаси: ЧДТУ, 2003. – 175 с.

4 Яремчик І.Г. Економіка природокористування. – К., 2000. – 400 с.

Koljadenko Svetlana

In the article it is carried out researches of influence of the ecological factor on development of agriculture, the ecological situation in regions is analyzed, the basic problems in the given sphere are revealed, their ranging is lead and real ways concerning improvement of an ecological condition of agrarian and industrial complex in regions of Ukraine are offered.